

D'una mistagogia geofànica a un activisme geoètic

113

Francesc Bellaubí

*Associació Silene (Catalunya) i Universidad
Iberoamericana (Puebla, México).*

1. Tecnosfera, noosfera i pneumatosfera

El 1926 el biogeoquímic rus Vladímir I. Vernadski va dividir la terra en embolcalls o geosferes i va identificar la geosfera superior amb la biosfera, anomenada *natura* per Alexander von Humboldt o *Gaia* per James Lovelock. Per *geosfera* entenem el conjunt dels cicles biogeoquímics i processos geodinàmics resultants de la interacció de l'aigua, el sòl i l'aire.¹ La geosfera sosté el nostre model actual de desenvolupament, que considera l'aigua, el sòl i els minerals com a georecursos segons els valors utilitaris i, a més, actua com a suport d'activitats humanes segons els diferents usos del sòl i és embornal de deixalles. La

---

¹ Veg. R. S. WILLIAMS – J. G. FERRIGNO, «State of the Earth's cryosphere at the beginning of the 21st century: glaciers, global snow cover, floating ice, and permafrost and periglacial environments», *U.S. Geological Survey Professional Paper* 1.386 (2012).

globalització converteix els georecursos en recursos comuns i les polítiques extractives deixen milions d'éssers en la pobresa. Però per al teòleg espanyol A. González, les coses sorgeixen en la persona i s'actualitzen com a actes.² Així, el sorgiment de la geosfera en geofomes diverses (muntanyes, rius, mars, etc.) *en* els ulls de l'home li atorga un valor intrínsec, de manera que es constitueixen com a alteritats radicals que es revelen, s'actualitzen i s'encarnen en la persona. Aquesta idea ens obliga a repensar el paradigma de coneixement sobre el qual es basa el nostre model de desenvolupament.

Per a Vernadski, la noosfera, entesa com l'energia de la cultura humana, significa l'alteració dels cicles biogeoquímics de la geosfera mitjançant artefactes tecnocràtics o tecnosfera, que modifiquen els processos geodinàmics i que, al seu torn, afecten la vulnerabilitat de les activitats humanes.³ Vernadski va ser fortament influït pels filòsofs eslavòfils del segle XIX i pel concepte de *sobornost* (a saber: una comunitat de persones que viuen en comú compartint un mateix valor espiritual, el qual, segons un sentit essencialista, es refereix a la comunió entre l'home i la geosfera; una comunitat de vida en comunió amb un lloc geosfèric, cosa que conforma la terra com un element simbòlic).⁴

Arribats a aquest punt, podem distingir les dimensions material, social i espiritual de la noosfera. La dimensió material fa referència als cicles biogeoquímics que són transformats i modificats mitjançant els artefactes tecnocràtics creats per l'home. Aquesta transformació està en relació amb una dimensió social, una cultura humana que crea paisatges i geofomes i per la qual l'ésser humà converteix l'espai geosfèric en un lloc ple de significat: és el que McInstosh anomena *cicle de pertinença*.⁵ El cicle de pertinença ens atorga sentit d'identitat i s'obre cap a una dimensió espiritual, allò que dona vida.

Pável Florenski (1882-1937), teòleg i matemàtic rus

² A. GONZÁLEZ, «Identidad y Alteridad», dins J. P. GARCÍA MAESTRO (ed.), *Trinidad, tolerancia e inclusión*, Madrid, PPC, 2020, p. 105-138.

³ Veg. V. I. VERNADSKY, *The Biosphere*, New York, Peter A. Nevraumont, 1998.

⁴ Aquest aspecte essencialista pot trobar-se en l'obra de Miguel de Unamuno i en la d'Antonio Machado com a unió de l'home amb la terra. Per a McIntosh, i seguint el filòsof escocès J. Ferrier, l'essencialisme està animat per l'esperit del lloc.

⁵ Veg. A. MCINTOSH, *Some contributions of liberation theology to community empowerment in Scottish Land Reform 1991-2003*, Ulster, University of Ulster, 2008.

contemporani de Vernadski — amb qui va mantenir correspondència—, va considerar la dimensió espiritual de la noosfera (la pneumatosfera). Segons aquest autor, l'objectiu de l'activitat humana

no és tan sols convertir la matèria en cultura, sinó, pròpiament, elevar-la al nivell de l'esperit, espiritualitzar-la; és a dir, oferir-la a la creativitat última i eterna de l'Esperit. Per a Florenski, l'activitat humana genera cultura mitjançant la creació d'eines, que aquí són definides en un sentit més ampli com a «artefactes tecnocràtics»,⁶ i la natura passa a ser cultura quan l'home hi imprimeix la seva creativitat, aquí entesa com la capacitat de cocreació de l'home com a *imago Dei*, perquè la creació crida l'home a col·laborar amb ella.⁷ Quan l'home degrada la natura, sorgeix el pecat ecològic, un pecat que està en relació amb el nostre individualisme, el nostre egoisme i la nostra solitud. Si l'home desitja que la Creació aconseguixi la seva finalitat segons el disseny de Déu, es fa necessari que els artefactes tecnocràtics reflecteixin el valor sacramental de la comunió entre l'home i la Creació respecte a Déu, transfigurant l'energia de la cultura humana en culte. Els artefactes tecnocràtics no han de veure's com a mers productes o coses sobre la base de l'ús o funció que exerceixen, sinó que el seu ús ha de ser corregit: han de ser vistos com a obres d'art que compleixen un disseny, un disseny que reflecteix l'espiritualitat de la nostra relació amb la geosfera. Els artefactes tecnocràtics són obres que resulten de la creativitat humana, del treball i de l'esforç creador del proïsme, entenent que la relació entre l'home i la geosfera es fonamenta en un valor sacramental que supera la dicotomia entre valors utilitaristes i intrínsecs.

Pável Florenski (1882-1937), teòleg i matemàtic rus, va considerar la dimensió espiritual de la noosfera (la pneumatosfera).

---

⁶ Per «artefactes tecnocràtics» ens referim al paradigma de coneixement científic que possibilita el desenvolupament d'eines tècniques, les estructures sociopolítiques i els sistemes de producció econòmica, institucionalment formalitzats o no, que exerceixen el control del coneixement i de l'ús de tecnologia i que constitueixen les relacions de poder entre el sistema governat i el subjecte que el governa, definint així el que s'entén com a «governabilitat».

⁷ Veg. J. ZIZIOULAS, «Proprietors or Priests of Creation?», dins J. CHRYSSAVGIS – B. FOLTZ (ed.), *Toward an Ecology of Transfiguration*, New York, Fordham University Press, 2013, p. 164-174.

2. Tres encarnacions

El concepte de «pneumatmosfera» pot ser entès a partir de tres encarnacions divines. La primera es refereix a la revelació de Déu en la Creació com a geofania: la geosfera és la icona vivent del rostre de Déu. La segona és l'encarnació de Crist en la Creu, és a dir, encarnació en i de la geosfera, per la qual la geosfera s'encarna en l'home i l'home participa de l'encarnació divina en la geosfera.⁸ La tercera encarnació es refereix a l'encarnació de l'Església en un lloc geosfèric. L'extensió del Cos Místic de Crist com a encarnació de l'Església simbolitza la unió sacramental entre el cel i la terra, és a dir, la participació de Déu i l'home a través de la Creació. «Ser en Crist», «ser sants», significa corregir els artefactes tecnocràtics que ens relacionen amb la geosfera, que ja no es presenta com un recurs sinó com un sagrament eucarístic.⁹

Per corregir els artefactes tecnocràtics, l'home ha de convertir-se i transfigurar-se en la seva veritable identitat, tot recuperant el valor sacramental que defineix la seva relació amb la geosfera. Això significa que els artefactes tecnocràtics són transfigurats en objectes de culte que permeten a l'home ser cocreador, ser sacerdot de la creació.¹⁰ L'artefacte tecnocràtic es configura en obra d'art que expressa alguna cosa més gran que ella mateixa, que se sacrilitza i actua com una relíquia, retornant a la matèria (la geosfera) la seva dignitat, que no rau a ser utilitzada sinó divinitzada. El sacerdoti de la creació no es limita a un oferiment, ans considera l'aspecte cocreador de l'home en la Creació. Segons Zizioulas, l'home pot fer ús de la geosfera com a matèria per produir o per crear, és a dir, per participar de la relació de l'home amb Déu, que configura la identitat de l'home.¹¹ Aquesta espiritualització de l'artefacte tecnocràtic és el resultat mateix de considerar la

---

⁸ En el primer cas, Déu es fa carn en Crist, i la matèria s'encarna i sorgeix en l'home, ja que l'home és creat a imatge i semblança de Déu. En el segon cas, Déu s'encarna de matèria geosfèrica que Ell mateix ha creat; la matèria es divinitza, per la qual cosa l'home, creat també de la mateixa matèria, imita aquesta encarnació. Com a conseqüència, l'Església s'encarna en la geosfera, ja que l'home està encarnat en aquesta.

⁹ El papa Francesc dirà: «L'eucaristia és profecia d'un món nou, convertit de l'egoisme a l'amor»: <<https://ja.cat/urtVf>>.

¹⁰ J. ZIZIOULAS, «Proprietors or Priests of Creation?», *op. cit.*

¹¹ *Ibid.*

relació entre l'home i la geosfera com a sacramental i que es la base del culte com a fonament de la cultura. Per a Florenski, el culte és el lloc simbòlic-real de la trobada de les dues realitats, «aquella part de la realitat, diferent de totes les altres, on es troben l'immanent i el transcendent, el terreny i el celeste, les coses d'aquest món i les de l'altre, l'instant i l'etern, el relatiu i l'absolut, el corruptible i l'incorruptible».¹²

Els artefactes tecnocràtics amb els quals l'home es relaciona amb la geosfera tenen la capacitat de reflectir el valor sacramental d'aquesta relació, un valor que es manifesta en l'eucaristia. L'ofrena de l'eucaristia és, doncs, un acte de cocreació, el qual ofereix el blat i la vinya de la Creació, transformats en pa i vi pel treball de l'home i transsubstanciats en el cos i la sang de Crist en un acte que es realitza amb la comunitat i alhora en nom de la comunitat. L'eucaristia és un acte litúrgic recordatori (anàfora) que es projecta com a esperança i ofrena (anamnesi), que és cocreació, tots dos en comunió (*koinonia*) (Lc 22,19). L'ofrena eucarística, que rememora l'esperança del Crist ancestre en la Creu i per la qual ens encarnem en Ell, és en si redempció en la resurrecció. La capacitat creadora de l'ofrena-anamnesi radica en la memòria-anàfora que fa possible l'esperança sostinguda en la redempció-resurrecció. La Creació és encarnació: es crea per mitjà de l'encarnació com a acte de vulnerabilitat en l'amor, de manera que el creat és ja redimit en l'Esperit. La Creació és el temps de desplegament d'allò que ja ha estat donat, de manera que la resurrecció apareix com a acte de redempció en una encarnació contínua.¹³

117

3. El misticisme de la geofania i l'extensió del Cos Místic de Crist

La crisi ecològica no es limita a ser una qüestió ètica, sinó que és una qüestió ontològica que resideix en la pregunta sobre l'home (en la seva actitud); amb altres paraules: sobre si

---

¹² F.J. LÓPEZ SÁEZ, *La belleza, memoria de la resurrección. Teodicea y antropodicea* en Pavel Florenskij, Burgos, Monte Carmelo, 2008, p. 157.

¹³ La relació entre creació, encarnació i redempció pot observar-se a Jn 1,4; Jn 14,6 i Ap 1,8.

La crisi ecològica no es limita a una qüestió ètica, sinó que és una qüestió ontològica que resideix en la pregunta sobre l'home (en la seva actitud).

aquest respon en harmonia a la veritat del seu ésser i de la seva identitat, la qual està donada en els altres (això és: la persona com a *imago Dei* que es relaciona transcendent els seus límits en comunió amb la

Creació).¹⁴ Segons la tradició patristica, ser creats a imatge de Déu significa que l'home té gràcies a la seva llibertat la capacitat de transformar el món material en bellesa.¹⁵ Aquesta espiritualitat de la unitat (Jn 17,21) és una mística que contradiu la visió racionalista i tecnològica imperant en el model de progrés i desenvolupament occidental neoliberal.¹⁶ Una mística que es duu a terme a través de les tres encarnacions de Déu: el Pare s'encarna en la Creació, el Fill s'encarna en la geosfera i de la geosfera, i l'Església, per mitjà de l'Esperit, s'encarna en un lloc geosfèric.

Per a Florenski, la contemplació de la geofania (*theoria physiqve*) o l'espiritualització de la matèria (teodicea) es complementa amb la materialització de l'esperit (antropodicea).¹⁷ El misticisme geofànic s'inicia amb una contemplació de la geofania, que sorgeix i s'encarna en nosaltres, la teodicea de l'encarnació i revelació de Déu en la geosfera. L'antropodicea significa l'encarnació de Crist en la geosfera, de la qual l'home participa, en ser aquest home part de la geosfera. Si l'home participa de l'encarnació divina en la Creació, això permet, al seu torn, que l'Església s'encarni en un lloc geosfèric.

L'Església com a Cos de Crist on s'encarna la geosfera és al mateix temps comunitat visible encarnada en un lloc geosfèric. L'Església encarnada és la redempció sacramental del Crist ressuscitat, messianisme sobre la terra, la realitat on es troba l'immanent amb el transcendent. L'Església encarnada és la manifestació en la terra de la vida en el cel, segons Joan Crisòstom, que es mostra com a encarnació

¹⁴ J. ZIZIOULAS, «Proprietors or Priests of Creation?», *op. cit.*, p. 66.

¹⁵ Per a Zizioulas, la capacitat creadora de l'home és una espasa de doble tall, ja que pot usar la natura per al seu propi fi o, per contra, modelar-la per portar-la a la comunió amb Déu.

¹⁶ Veg. D. SOELLE, *The Silent Cry: Mysticism and Resistance*, Minneapolis, Fortress Press, 2001.

¹⁷ F. J. LÓPEZ SÁEZ, *La belleza, memoria de la resurrección...*, *op. cit.*

de l'invisible en el visible. L'Església encarnada és un organisme viu, vida viva, el pleroma de la vida que ho omple tot. Ser Església encarnada com a extensió del Cos Místic de Crist significa ser sants, ser com Crist, testimonis en el món de l'esperança que estem cridats a ser, fonamentada en la memòria del que som en relació amb la Creació; testimonis d'una esperança que es resisteix al poder per restaurar la comunió Déu-Creació-Home, amb una actitud que assumeix que l'amor està per sobre de la justícia, «una anarquia de l'amor que restaura l'ordre diví».¹⁸

Aquesta experiència de Déu transforma els models de pensar (teodicea) i de viure (antropodicea). Es tracta d'una veritable conversió, d'un procés de transfiguració. Si Crist uneix el cel i la terra en una única realitat, llavors ser sants en Crist és encarnar-se en la Creació contemplada. D'aquesta manera, l'home es relaciona amb Déu a partir de la Creació per mitjà del proïsmo, cosa que el converteix en sacerdot de la Creació.

4. Una praxi geoètica

Parlar de l'ecologia integral que ens proposa la *Laudato si'* significa tenir en compte un pensament geoètic.¹⁹ Entenem el pensament geoètic com un activisme espiritual, en la mesura que interpreta i comprèn el valor de la relació entre l'home i la geosfera segons el concepte de noosfera i pneumatosfera, en el sentit de la Creació revelada per Déu. La geoètica reconstrueix comunitats en fraternitat que celebren aquesta revelació, cosa que és possible només per la reconciliació amb Crist a través del proïsmo en la Creació que ens obre el camí a la redempció. Tal com suggereix Mt 25,40, el que fem a la Creació ho fem al nostre proïsmo i, per tant, a Déu, perquè ens relacionem amb la Creació —la natura de la qual som part— en la trobada amb l'altre a través de l'activitat cocreadora que s'exerceix en el treball solidari en comunitat. Per això, la conversió integral no es

¹⁸ D. SOELLE, *The Silent Cry: Mysticism and Resistance*, op. cit., p. 24.

¹⁹ Veg. S. PEPOLONI – G. DI CAPUA, *Geoethics: Manifesto for an Ethics of Responsibility Towards the Earth*, Springer, Cham, 2022.

reduïx a una qüestió moral o ètica, sinó transcendental: la transformació de l'ésser humà en un nou *ethos* que celebra i santifica sacramentalment la Creació en l'Eucaristia com el Cos de Crist, una Església encarnada.

En el seu sentit més profund, la conversió que ens proposa l'ecologia integral, entesa com a mistagògia, ens permet desenvolupar un valor d'identitat en l'ésser humà com a persona en relació amb la Creació, el proïsme i Déu. Aquest procés pedagògic mistagògic cerca una transformació de la ment i el cor que ens introdueix al Misteri de Déu en la Creació a partir de comunitats i espais geosfèrics de fraternitat, a través d'un canvi del nostre estil de vida, amb

120 **La conversió integral no es reduïx a una qüestió moral o ètica, sinó transcendental: la transformació de l'ésser humà en un nou *ethos* que celebra i santifica la Creació.**

una praxi geoètica que doni testimoniatge del Crist ressuscitat. Efectivament, aquesta transformació personal en la nostra relació amb la Creació està arrelada en Crist i es deixa transformar contínuament per ell. La transformació del món es desprèn com un fruit

madur de la transformació interior.

Destaquem tres trets que són signes d'aquesta vida transformada per donar testimoniatge de la nostra conversió, com a confirmació interior que s'està realitzant la voluntat de Déu: una actitud de frugalitat, la commiseració i solidaritat cap al proïsme i l'oració de lloança i gratitud.

La conversió integral en un home nou, un nou *ethos*, que cerca canviar el nostre estil de vida, es pot entendre com un aprenentatge que busca la transformació de l'interior cap a l'exterior. La transformació interior ens porta a una resistència espiritual en l'amor, un amor que és encarnació i que fonamenta els valors que dignifiquen la persona, en tant que aquesta dignitat de la persona li confereix la seva identitat com a creada a imatge i semblança de Déu. La identitat humana, és a dir la persona, resideix en la veritat de la seva encarnació mateixa. La transformació interior, expressada com a resistència espiritual, no és racional sinó fenomenològica, d'experimentació personal profunda, de reconciliació amb Crist, en la Creu i per la Creu, com un esdeveniment de solidaritat divina amb el sofriment de tota la Creació, precedida d'una revelació de la creació que ha estat negada

pel pecat ecològic. La Creu fonamenta en un sol acte escatològic la Creació, l'Encarnació i la Redempció. En la Creu conflueix tot, i tot brolla d'un Déu que és amor, que és compassió per tot el que ha estat creat. D'aquesta manera, la transformació interior implica la decisió de la fe, que és possibilitada per la gràcia. Aquesta fe, que es manifesta en l'oració com a acte de rebel·lió, sosté l'esperança de la reconciliació entre l'Home, Déu i la Creació.²⁰

5. Espais de resistència

La transformació interior, la resistència espiritual a ser colonitzat per una manera de pensar i d'actuar que ens deslliga de la geosfera i ens fa perdre la nostra identitat, es manifesta exteriorment en forma de resistència política en el Cos de Crist encarnat en la geosfera, davant d'una societat que degrada l'ésser humà, nega la justícia espacial (aquella que ens atorga una identitat en relació amb un lloc en la Creació i ens dignifica com a persones) i empra el poder de manera explotadora.²¹ La resistència política ens convida a donar testimoniatge en els nostres llocs de treball, a les nostres famílies, entre els amics, entre les nostres relacions socials, etc.; és un èxode que ens allibera i ens dirigeix cap a una terra promesa, un camí comunitari i fraternal, de manera que l'Església encarnada en un lloc de la geosfera genera espais geosfèrics de resistència en forma d'esglésies locals. Aquesta resistència política significa la negació del poder per restaurar la unió entre Déu, la Creació i l'Home,²² rebutjant explícitament el poder,²³ adoptant actituds concretes autèntiques i creïbles i que respectin la coherència de les nostres decisions personals d'acord amb la nostra conversió interior, expandint el personal en el col·lectiu, en el comunitari, per fer front a la injustícia espacial, que és social i ambiental; confrontant i resistint la misèria humana i oposant-se

121

---

²⁰ D. SOELLE, *The Silent Cry: Mysticism and Resistance*, op. cit.

²¹ Veg. W. CAVANAUGH, «The Church in the streets: Eucharist and Politics», *Modern Theology* 30 (2) (2014), p. 384-402.

²² Veg. M. NORTHCOTT, *A Political Theology of Climate Change*, Cambridge, W. B. Eerdmans, 2013.

²³ Veg. J. ELLUL, *The Ethics of Non Power*, New York, Routledge, 1980.

a la destrucció de la geosfera com a part de la Creació. I no fer-ho amb el poder sinó des de l'amor.

La conversió interna que alimenta la transformació externa (ahora que aquesta última enforteix la primera) significa acceptar la complementarietat espiritual transcendent-immanent de les nostres vides, significa recuperar la nostra identitat, no només espiritual, sinó des de la praxi amb accions concretes. La comunitat de fraternitat constitueix el vincle, l'eix que possibilita la transformació interior i exterior, una comunitat que encoratja a la resistència espiritual, ja que sense ella no és possible recuperar el sentit d'identitat²⁴ que enforteix la resistència política, celebrada eucarísticament (la comunió en comunitat amb la Creació que ens uneix amb Déu). Així, la comunitat pren un sentit messiànic i escatològic com a Església encarnada, comunitat de resistència que dona testimoniatge que el Regne de Déu ja és aquí entre nosaltres (Lc 17,20-21) i que es manifesta en comunitats d'esperança, de transformació del present.²⁵ Una esperança en la promesa del Crist ressuscitat en Glòria, la Parusia, que es realitza aquí i ara manifestada com a signe dels temps.

Traducció del castellà: Marcel·lí Mora

---

²⁴ Celebrar la comunió en comunitat amb la Creació que ens porta cap a Déu és el valor distintiu d'aquestes comunitats cristianes. La comunió significa la reconciliació amb la Creació i amb Déu a través dels altres tot formant comunitat en un lloc, cosa que constitueix l'Església encarnada o l'extensió del Cos Místic de Crist, fet que ens retorna la nostra identitat, el nostre relligament amb la Creació.

²⁵ D. SOELLE, *The Silent Cry: Mysticism and Resistance*, op. cit.